

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΙ

Η ΚΟΥΛΟΥΡΑ ΤΗΣ ΓΩΝΙΑΣ

Χαρακτήρ γενεϊκός τῶν σημερινῶν ἐθίμων.—Περιγραφή τῆς τελετῆς τῆς Κουλούρας.—Πιθανὴ σχέσις πρὸς τὰ τῆς ἀρχαίας λατρείας.—Ἡ Ἔστια ἐν τῷ ἐθίμῳ.

Ἐν τῶν ὥραιων ἀληθῶς ἐθίμων, τῶν δυστυχῶς ὀσημέραι ἐκλειπόντων, εἶνε καὶ ἡ ἐν τοῖς οἴκοις τελετὴ τῆς Κουλούρας τῆς γωνιάς. Πάντοτε ὁσάκις ἔλαβον μέρος εἰς τοιαύτην κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τελετῆν⁽¹⁾, ἠσθάνθη ἄφατον ἐνθουσιασμόν καὶ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν βλέπων τηρούμενα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, λείψανα τῆς ἀρχαίας λατρείας. Μετεβλήθησαν αἱ περιστάσεις, αἱ θεότητες ἐκεῖναι ὑπεχώρησαν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, αἱ ἐποχαὶ παρῆλθον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, αἱ ἐξέεις, τὰ ἦθη, διὰ τῶν αἰῶνων καὶ τῶν ποικίλων ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταβολῶν καὶ περιπετειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τηροῦνται περίπου ταῦτά, ὑποστάντα βεβαίως τὴν φυσικὴν τοῦ χρόνου ἐπίδρασιν καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος τὴν ἐπιβλητικότητα, ἀλλὰ φέροντα αἰετοτε ἀνεξίτηλόν πως τὸν ἐθνικὸν τύπον καὶ χαρακτῆρα.—Καὶ ἐν τῇ τελετῇ τῆς κουλούρας ἀνευρίσκομεν λείψανα τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ τεκμήρια τοῦ ἐνιαίου ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος. Δὲν ἔχομεν σήμερον βωμοὺς αἰμοσταγεῖς, ἢ τόσον εὐάρεστος τοῖς παλαιοῖς θεοῖς κνίσσα τῶν ἱερείων δὲν ἀνυψοῦται πλέον ἰλαστήριος, τὰ μαντεῖα, οἱ βοῶνες, οἱ ἱεροποιοί, οἱ οἰωνοπόλοι, οἱ ὑποφῆται καὶ ὅλη ἡ τῶν ἀρχαίων θυσιῶν καὶ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ὑπαλληλία, εἰσὶ τανῦν ἀρχαιολογικῆς μόνον σημασίας ἀντικείμενα, ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἠδυνήθη ὀλοσχερῶς ν' ἀφήσῃ τὰς παλαιὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, καὶ ν' ἀρνηθῇ τοὺς τύπους τῆς λατρείας του, εἴτε συνδυάζων τὰ ἀρχαῖα πρὸς τὰ νεώτερα, εἴτε περιορίζων μέρος τοῦλάχιστον ἐκείνων ἐν οἰκογενειακαῖς τελεταῖς ἢ ἐθίμοις⁽²⁾, τῆρῶν οὕτω καὶ μεταδίδων τοῖς ἐπιγιγνομένοις τὰς πατρίους παραδόσεις. Τοιαύτη εἶνε καὶ ἡ τελετὴ τῆς κουλούρας, ἣν περιγράφομεν.

Ἡ τελετὴ αὕτη εἶνε ὅλως οἰκογενειακὴ, γίνεται δὲ πρὸ τῆς ὥρας τοῦ δείπνου κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, ἧτις ἑορτὴ θεω-

(1) Εἰς ἄλλα μέρη ἡ τελετὴ ὡς γνωστὸν γίνεται τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, ἐν Κεφαλληνίᾳ ὅμως, καθ' ὅσον οἶδα, δὲν ἐθίζεται οὕτως, εἰς τὰ χωρὰ μάλιστα δὲν εἶνε καὶ γενεϊκὸν τὸ ἔθιμον.

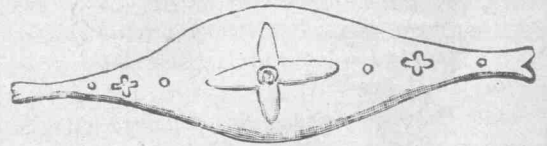
(2) Καθὼς τὰ Πολυπόρεια. Ἴδε Ἔστιας 623 τῆς 4 Δεκεμβρίου 1888 ἐν τῇ διατριβῇ μου "Ἡ Μισσοπορτίσσα".

ρεῖται παρ' ἡμῖν ἢ ἐξόχως οἰκογενειακὴ ἑορτὴ ὡς καὶ ἡ τῆς Λαμπράς.—Ἡ κουλούρα πλάσσεται ἐν τῷ οἴκῳ συνήθως ἐκ τῆς αὐτῆς τῶν Χριστοφώμων ζύμης, εἰς σχῆμα δακτυλίου, ἐπιπάσσεται δὲ σησάμις καὶ σταφίσι, σφηνεῦνται δὲ ἐν αὐτῇ ἀμύγδαλα καὶ κάρυα μετὰ ἢ καὶ ἄνευ τοῦ κελύφους, εἰς τὴν σταυροειδῆ δὲ συνένωσιν τῶν δύο ἄκρων σφραγίζεται μὲ τὴν ἁγία σφράγισι, ἣν ἕκαστος συνήθως ἔχει οἶκοι πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ περιέχη τὸ νόμισμα, ἀργυροῦν συνήθως, σελλίνιον ἄλλοτε, νῦν δὲ δραχμὴν ἢ ἡμίδραχμον.

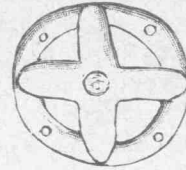
Ἡ σφράγισι ἢ ἁγία σφράγισι ἀναρτᾶται ἐν τοῖς οἴκοις ὑπὸ τὰ εἰκονίσματα συνήθως, δι' αὐτῆς δὲ σφραγίζονται αἱ προσφοραὶ, τὰ δυναμάρια, τὰ Χριστόφωμα, αἱ λαμπροκουλούραι, τὰ δοξάρια, αἱ κουλούραι τῆς γωνιάς, ἡ Ἀγριοβασιλίτσα καὶ ἡ Φωτίτσα. Τὸ σχῆμα τῶν μεγάλων τούτων ἄρτων, οὗς παλαιότερον κατεσκεύαζον εἰς ὅλους τοὺς οἴκους, ἔχει διαφόρως πρὸς ἀλλήλους, διότι τὰ μὲν δοξάρια ἢ αἱ λαμπροκουλούραι ἔχουσι σχῆμα τοξοειδὲς καὶ ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν, οὗ τὰ κέρατα ἐνοῦσι τὰ ἀντιθετὰ μέρη τοῦ τόξου ὡς ἐξῆς

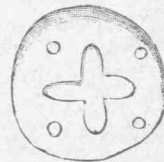
τὰ δὲ χριστόφωμα ἢ χριστοφώματα εἶνε ἄρτοι ἐπιμήκεις, χονδροὶ μὲν εἰς τὸ μέσον βαθμηδόν δὲ λεπτυνόμενοι καὶ εἰς ὄξυ (τσουρτί) καταλήγοντες ὡς ἐξῆς:

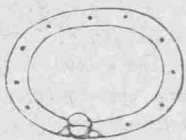
αἱ ἁγριοβασιλίτσαι εἰσὶ δακτυλοειδεῖς μετὰ σταυροῦ ἐν τῷ μέσῳ

αἱ φωτίτσαι ἄρτος στρογγύλος μέγας ἐπίσης μὲ σταυρὸν ἐν τῷ μέσῳ

καὶ ἡ κουλοῦρα τῆς γωνιάς ἀπλοῦς δακτύλιος, ἐσφραγισμένος ἐν τῇ συναρμογῇ τῶν ἀκρων.

Πρὸ πάντων κατὰ τὰ ἐν τοῖς οἴκοις ζυμώματα κατασκευάζουσι τὰ διὰ τὴν τράπεζαν χριστόψωμα, ἀγιοβασιλίτσα, δοξάρι καὶ φωτίτσα, τὰ ὁποῖα κόπτονται τιθέμενα ἐπὶ δοχείου οἴνου ἐν τῇ τραπέζῃ ὑφ' ὅλων τῶν μελῶν τοῦ οἴκου, ἐνίοτε μάλιστα καὶ δι' ἱερατικῆς εὐλογίας (δύραμις), ἡ κουλοῦρα τῆς γωνιάς, αἱ διὰ τὴν ἐκκλησίαν προσφοραὶ, τὰ μικρὰ χριστόψωμα καὶ δοξάρια τῶν εἰκονισμάτων, ἅτινα μένουσιν ἐκεῖ ἡρτημένα δι' ὅλου τοῦ ἔτους ῥιπτόμενα κατόπιν εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς δὲ τὰ χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ τὰ χριστόψωμα τοῦ παπᾶ, τοῦ διδασκάλου καὶ τῆς μαίας. — Τὸ χριστόψωμον δὲ τῆς τραπέζης εἶνε ἀληθῶς γίγας, φέρον ἐν τῷ νῶ τὴν ἑορτὴν τῶν μεγαλαρτίων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐξ οὗ ἔτρωγον δι' ὅλων τῶν δωδεκαημέρων. — Δυστυχῶς ὅμως ὅλαι αὐταὶ αἱ συνήθειαι ὁσημέραι ἐκλείπουσι.

Τὸ ἐσπέρας τῆς παραμονῆς εἰς τὰς πόλεις μὲν κυρίως, συναθροίζονται οἱ στενότεροι συγγενεῖς καὶ φίλοι εἰς τὸν οἶκον ἐνθα θά κοπῇ ἡ κουλοῦρα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ μαγειρείου (1), ὅπερ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλακόστρωτον, τίθενται ἐπάλληλοι τρεῖς δαυλοὶ ἀνημμένοι, περίξ δ' αὐτῶν τοποθετοῦνται οἱ κεκλημένοι καὶ οἱ τοῦ οἴκου καὶ αὐτῶν τῶν παιδῶν καὶ τῶν ὑπηρετῶν μὴ ἐξαιρουμένων, πρὸς οὓς ὁ οἰκογενειάρχης φέρει τὴν κουλοῦραν, ἔχουσαν ἡμικεχαραγμένα τὰ τεμάχια καὶ ἐν ἴσῳ πρὸς τοὺς ὅσοι θά πιάσουν ἀριθμῶ, ὑπολογιζομένων καὶ τῶν ἀπόντων τοῦ οἴκου, δι' οὓς πιάνει ἐν τῶν μελῶν τοῦ οἴκου διὰ τὸ καλὸν ὡς λέγουσι. Τότε ὁ οἰκογενειάρχης χύνει ποτῆρον ἀκράτου οἴνου καὶ ἐλαίου ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ψάλλον ἢ ἀπλῶς λέγων τὸ τροπᾶριον: «*Ἡ Γεννησίς σου Χριστέ, ὁ Θεός*» κτλ. τοῦ καπνοῦ δ' ὑψομένου, ἀποχωρίζουσι τὰ τεμάχια οἱ ἐν τῇ τελετῇ καὶ ἕκαστος ἐν εὐθύμῳ περιεργεῖα τρέπεται εἰς τὴν ἔρευραν περὶ τοῦ νομίσματος, διότι εἰς ὅποιον πέσῃ θεωρεῖται καλορίζικος. Πολλοὶ, καὶ μάλιστα αἱ κόραι τηροῦσι τὸ νόμισμα ὡς καλὸν οἰωνόν περὶ τῆς ταχείας αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Μετὰ ταῦτα πίνουσι ὀλίγον οἶνον ἀφοῦ φάγωσι τεμάχιον κουλοῦρας, πολλάκις δ' ἔπεται ἀμέσως τὸ νηστήσιμον δεῖπνον μὲ τὰ βεβρασμένα χόρτα, τὰς ἐλαίας, τὰς τηγανίτας καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, μένουσι δὲ μέ-

χει βαθείας νυκτός, ἕως οὗ οἱ κώδωνες τῆς ἐκκλησίας καλοῦσι διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου τῶν Χριστουγέννων, ὅπου ἄλλοτε μετέβαινον ὅλοι οἰκογενειακῶς διὰ ν' ἀκούσῃ τὸ «*Χριστὸς γεννᾶται*».

Τὸ ὄλον τῆς τελετῆς ἔχει δῆλῃν τὴν καταγωγὴν. Τὸ πῦρ, ἡ λοιβὴ καὶ μάλιστα ἡ δι' ἀκράτου οἴνου, καὶ τὰ πέμματα, εἰσι πανάρχαια στοιχεῖα λατρείας. Αἱ ἐν ταῖς θυσίαις ἐστιάζεις ἐξ αὐτῶν τῶν προσφερομένων, ὡς γίνεται καὶ ἐν τῇ τελετῇ τῆς κουλοῦρας, ἥτις τρώγεται ἀμέσως ἢ ἐν τῷ δεῖπνῳ, μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (1), οἰκογενειάρχης δὲ τελῶν τὰ ἱερά, ὡς ἐν τῇ κουλοῦρα ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς ἠρωϊκοὺς χρόνους. Ἄλλ' ἡ τελετὴ πρὸς ποῖαν πιθανώτερον σχετίζεται ἀρχαίαν θεότητα; Δὲν διστάζομεν πολὺ, νὰ γνωματεύσωμεν ὅτι ὁ τόπος ἐνθα αὕτη τελεῖται δῆλα δὴ ἡ ἐστία, τὸ πῦρ, αὕτη ἡ ὀνομασία τῆς κουλοῦρας (γωνιάς ἦτοι ἐστίας), ὁ οἰκογενειακὸς χαρακτῆρ τῆς ἑορτῆς, καὶ τὸ ἄσβεστον καθ' ἃ ἐθίζεται πῦρ καθ' ὅλα τὰ δωδεκαήμερα, εἰσὶν ἀναμφισβήτητα τεκμήρια ὅτι τὸ ἔθιμον ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς ἐξόχως θεᾶς τοῦ οἴκου καὶ τοῦ πυρός *Ἑστίας*, ἥτις κυρίως μὲν ἐτιμᾶτο παρὰ Ῥωμαίοις (Vesta — Vestales) ἀλλὰ καὶ παρ' Ἑλλησιν ἐπίσης, ἀλληγορουμένη εἰς τὸ πῦρ, καὶ ὡς εὐρέτις τῆς τῶν οἴκων κατασκευῆς νομιζομένη καὶ πρὸς τοῦτο δωματίτις, ἐφέστιος, ἐνοικος, σύνοικος καὶ πατρόφα καλουμένη Οὐδὲν λοιπὸν τὸ πολὺ παράδοξον ἀν ἐν τῇ ἐξόχῳ ἑορτῇ τοῦ οἴκου — τὰ Χριστούγεννα — εὐρίσκομεν ἔχην τῆς λατρείας τῆς ἐξόχως θεᾶς τοῦ οἴκου.

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΟΥ

Πῶς νὰ τὸ 'πῶ; τὸ μάτια σου εἶνε διπλὸ παλάτι
ποῦ κατοικεῖ ἡ βασίλισσα ἡ μαυροφόρα Ἐκάτη
καὶ σφικτοδένει ἀλύπητα 'ς τοῦ θρόνου της τὰ πλάγια
ταῖς σκλάβαις της ταῖς μάγισσαις ποῦ ξέρουν χίλια μάτια.

Πῶς νὰ τὸ 'πῶ; τὰ μάτια σου ἐπρόβαλαν ἐμπρὸς μου,
ὠκεανὸς ποῦ χάνεται 'ς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου,
κ' ἡ ταξειδιάρια μου ψυχὴ, ἀνέλπιδο καρὰδι,
ἐπινίγηκε 'ς τὰ βᾶθη των χωρὶς νὰ καταλάβῃ.

Πῶς νὰ τὸ 'πῶ; τὰ μάτια σου, γλυκὲ τῆς νύκτας ταῖρι,
ὁ Σατανᾶς γιὰ δίκτυα του 'ς τὸν κόσμον τάχει φέρει
καὶ μοιάζουν μὲ τὴν κόλασιν τῆ σκοτεινῆ καὶ μαύρῃ...
"Ὅμως αὐτὸς ποῦ τὰ φιλεῖ παράδεισον θε ναῦρη.

Ἐρ Παρισίους (1889).

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ.

(1) Ἐνίοτε τελεῖται ἡ ἑορτὴ τῆς κουλοῦρας, καὶ ἐν δωματίῳ, οἱ ἀνθρώποις ὅμως οὐδέποτε λείπουσι.

(1) Ἀθήναις — Δειπνον: Α. 3 κλπ.